

דרשה בגנות שנאת חנם

(א) במזמור שיר ליום השבת נאמר בפסוק: "כי הנה אויביך ה', כי הנה אויביך יאבדו יתפרדו כל פועלי און". וצריך להבין מהו כפל הלשון כי הנה אויביך ה', כי הנה אויביך וגו'.

וכדי להבין זאת עלינו להקדים מה שכתוב בתוספתא סוף מנחות (והובאה ביומא ט' א') וז"ל: אמר רבי יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה מפני שהיו בה שני דברים כו' מקדש ראשון מפני מה חרב מפני ג' דברים שהיו בו ע"ז וג"ע וש"ד. אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים, מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: ע"ז ג"ע וש"ד. ע"כ. וקשה היאך אפשר לומר ששנאת חנם שקולה כנגד שלש עבירות אלו, שמלבד שיש ביניהם עונש מיתה כרת ומלקות, הרי הן החמורות שבתורה, שהן ב"יהרג ואל יעבור", ואילו שנאת חנם אינה לא במיתה ולא במלקות, ואף שעובר משום "לא תשנא את אחיך בלבבך" מכל מקום איך אפשר להשוות ביניהם ולומר שהיא שקולה כנגד שלש עבירות חמורות אלו.

(ב) תו גרסינן ביומא שם: ובמקדש ראשון לא היה ביה שנאת חנם? והכתיב (יחזקאל כא) "זעק והילל בן אדם, כי היא היתה בעמי, היא בכל נשיאי ישראל] מגורי אל חרב היו את עמי, לכן ספוק על ירך", ואמר רבי אלעזר אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה, ודוקרין זה את זה בחרכות שבלשונם. ומתריך: ההוא בנשיאי ישראל הואי, דכתיב (שם) "זעק והילל בן אדם, כי היתה בעמי", ותניא "זעק והילל בן אדם" יכול לכל, תלמוד לומר "היא בכל נשיאי ישראל". ע"כ. הרי דס"ל דשנאת חנם היתה בבית ראשון לא בין המון עם אלא רק בנשיאי ישראל.

(ג) ואילו במסכת כלה (פ"ח) גרסינן עלה דההיא ברייתא וז"ל: רבי יוחנן אמר [על מה אבדה הארץ, נצתה כמדבר מבלי עובר] ויאמר ה' על עזבם את תורתי" (ירמיה ט') לא על ע"ז ולא על ג"ע וש"ד, אמר הקב"ה לא הגלית את ישראל אלא בשביל שעזבו את תורתך שנאמר "אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו" (שם טז), האותי עזבו (היינו שעזבו ע"ז) למה תורתי לא שמרו. מתיבין תיובתא למילי דרבי יוחנן, מפני מה חרבה ירושלים בראשונה מפני ע"ז, ובאחרונה מפני שנאת חנם, הא לית בה בתרתי (היינו חורבן ראשון ושני). אמר לך רבי יוחנן האי הקב"ה הוא דקאמר הכי "אותי עזבו", מה טעם ד"תורתך לא שמרו", הא אילו תורתך שמרו, אותי לא עזבו, ואי משום דקא מקשיית בית שני, שאני שנאת חנם דחמיר טפי מע"ז, ומנא לן דכתיב (הושע ד') "חבור עצבים אפרים הנח לו", בזמן שהם מתחברין, אפילו לעצבים הנח להם. "חלק לבם עתה יאשמו" (שם י'). אי הכי בראשון אמאי, שאני בית ראשון דהוה מאריך להם מימי רחבעם. ואי בעית אימא ראשון נמי משום "חלק חרב. ע"כ.

היוצא לנו מכל זה שיש לנו פלוגתא משולשת: אם בבית ראשון היתה סבת החורבן שנאת חנם, דלמסכת כלה בתירוץ הראשון הוא שנאת חנם אלא שהוה מאריך להו

מימי רחבעם, ולתירוץ השני גם בית ראשון חרב מפני שנאת חנם, ולתירוץ הגמרא דיומא היה בבית ראשון שנאת חנם רק בין נשיאי ישראל, וצריך להבין במאי פליגי. ועוד צריך להבין מהו אומרם דהוה מאריך להו בימי רחבעם.

(ה) עוד צריך להבין דלברייתא הנו' המובאת כאמור בסוף תוספתא מנחות, ישנה תוספת מה שאין בגמרא דיומא הנו', וז"ל: אבל בבנין האחרון שעתיד להבנות בחיינו ובימינו מה נאמר בו (ישעיה ב') "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וגו', והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר בית ה' ואל בית אלהי יעקב וגו'. ואומר (ירמיה לא) "כי יש יום קראו נוצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו". ע"כ. וקשה איזה שייכות יש בין הפסוקים האלה לנושא.

(ו) וכדי לתרץ זאת עלינו להקדים מ"ש בברייתא הנקראת משנת דרבי אליעזר (ניו יורק תרצ"ח הוצאת פרופ' ענלאוו, פרשה ד', בדפי הספר ט"ז ע"א), לאחר שהאריך במעלת השלום כ' וז"ל: וכן מצינו שלא גלו אבותינו עד שהגיעו השלום ותפסו המחלוקת, שנאמר "חלק לבם עתה יאשמו", לפיכך גלינו לבין האומות שאין יודעין שלום כו' מנין לדרוש זה את שלום זה, ולדבר זה על זה שלום, שנאמר "אלה הדברים אשר תעשו" [דברו אמת איש את רעהו, אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם, ושבועת שקר אל תאבדו, כי את כל אלה שנאתי נאם ה', ולפני זה כתיב: כי כה אמר ה' צבאות כאשר זממתי בימים האלה להיטיב את ירושלים ואת בית יהודה אל תיראו] (זכריה יד"ח). וכשם שחייבים כו' ואם אנו חושבין זה על זה שלום, ויועצין זה על זה שלום, אף הקב"ה יועץ עלינו שלום, שנאמר כי אנכי יודע כל מחשבות [לפנינו: כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה] (ירמיה שם יא). ואם אנו חולקין זה על זה ומרחיקין את השלום, אף הוא מתרחק ממנו, שנאמר נתיבותיהם עקשו להם כל דרך בה לא ידעו שלום [לפני זה כתיב: "דרך שלום לא ידעו, ואין משפט במעגלותם" (ישעיה נט ח)]. מה כתיב אחריו על כן רחק משפט ממנו] ולא תשיגנו צדקה, נקוה לאור והנה חשך, לנגוהות — באפלות נהלך" (שם ט).

בשלשה מקומות ויתר הקב"ה על ע"ז ולא ויתר על המחלוקת, ראשונה בימי דור אנוש הן הן התחילו לעבוד ע"ז, שנאמר אז הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית ד כו), ולפי שהיה ביניהן שלום האריך להם הקב"ה, אבל דור המבול שהיו גוזלין וחומסים זה את זה, והיו באין לידי ריבה וניצה, לא ויתר להן הקב"ה, שנאמר (שם ו יג): ויאמר אלהים לנוח קץ כל בשר בא לפני (כי מלאה הארץ חמס מפניהם), שניה בדור המדבר כו' השלישית משנחלקו עשרת השבטים על שבט יהודה, ולא היה ביניהן שלום, נעשו אלו פורענות לאלו, ואלו פורענות לאלו, כשהיו אלו חוטאין היה הקב"ה מביא אלו ופורעין מהן, וכשהיו אלו חוטאין היה הקב"ה מביא אלו ופורעין מהן, כשחטאו עשרת השבטין, באו שבט יהודה ובנימין ונפרעו מהן שנאמר וירדוף [אביה] אחרי ירבעם (דהי"ב יג יט) [ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה, ויפלו חללים מישראל חמש מאות אלף איש בחור]. וכשחטאו שבט יהודה ובנימין באו עליהן עשרת השבטים ונפרעו מהן, שנאמר ויהרג פקח בן רמליה ביהודה מאה ועשרים אלף (דהי"ב כח ו) [ביום אחד הכל בני חיל, בעזבם את ה' אלהי אבותם]. עכ"ל הנוגע לעניינינו.

וידוע מ"ש בבראשית רבה שכל המדות בטלות חוץ ממדה כנגד מדה, שאינה בטלה עולמית, והענין הוא כי לפי משפט התורה מי שעובר עבירה כמו חילול שבת חלילה,

משורת הדין היה להתחייב תיכף עונש הראוי לו, אלא דהקב"ה מאריך אף וגבי דיליה, וחלילה לומר דהקב"ה ותרו, כמ"ש בב"ק, אבל במדה כנגד מדה אין הקב"ה מאריך אף, ולכן כיון שהיו חושבין רעה איש על רעה, והיה מחלוקת ביניהם, אף הקב"ה לא האריך להם אפו, ותיכף גבה דיליה והביא עליהם רעה, ומחלוקת מלחמת גויים עליהם. ולכן מבחינה חמורה שנאת חנם משלש העבירות החמורות שבתורה, וז"פ וברור.

(ז) ומ"ש במסכת כלה דהוה מאריך להו מימי רחבעם הכוונה למה שנאמר (מ"א יב כא) ויבוא רחבעם ירושלים ויקהל את כל בית יהודה ואת שבט בנימין מאה ושמונים אלף בחור עושה מלחמה להלחם עם בית ישראל, להשיב את המלוכה לרחבעם בן שלמה. (כב), ויהי דבר האלהים אל שמעיה איש האלהים לאמר. (כג) אמור אל רחבעם בן שלמה מלך יהודה ואל כל בית יהודה ובנימין ויתר העם לאמר. (כד) כה אמר ה' לא תעלו ולא תלחמון עם אחיכם בני ישראל, שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה, וישמעו את דבר ה' וישבו ללכת כדבר ה'. ע"כ. והכוונה שע"ז נתכפר להם החטא של שנאת חנם שהוא תשובת המשקל, דהרי הוא מעשה גדול, להפסיק מלחמה כשהכל כבר מוכן לכך. וזהו לתירוץ הראשון של מסכת כלה, ולתירוץ השני ס"ל דאחרי רחבעם לא נתכפר להם שנאת חנם, וגלו מפני סבה זו, וזה פשוט שזהו המציאות דכיון שלחמו איש ברעהו, ונפלו מהם כשבע מאות אלף איש, פשוט דנחלשו ולא היו יכולים לעמוד נגד גייסותיו של נבוכדנצר הרשע. ולתירוץ של הגמרא יומא, דשנאת חנם היה רק בין נשיאי ישראל, יש לומר דהמון העם לא היו לקויים בזה, כמו שאמרו שם, וראיה לזה דאחרי המלחמה הנו' של פקח בן רמליה ביהודה כתוב: וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגו', ויקומו האנשים אשר נקבעו בשמות, ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל, וינעילום ויאכילום וישקום ויסקום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם, וישבו שומרון, ע"כ. הרי דלא היה שנאת חנם בין ההמון.

(ח) ועתה נתרץ הקושיא למה מביאה התוספתא את הפסוק והיה באחרית הימים וגו', על פי מ"ש הפסיקתא (הובא בילקוט שמעוני שם, ישעיה ר' שצ"א) רבי פנחס בשם רבי ראובן אמר: עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ולבנות עליהם בית המקדש מה טעם והיה באחרית הימים נכון יהיה בית ה' בראש ההרים כו', וישאו ישראל קל וחומר ומה הרים אלו שאינם אלא עפר ואבנים, שהיה ביניהם תחרות בימי מתן תורה, כמו שכתוב למה תרצדון הרים גבנונים וגו', שכל אחד רצה שעליו ינתן תורה, משלימין עתה ביניהם, כל שכן אנחנו, ואם כן יעשו תשובת המשקל ויבנה בית המקדש.

(ט) ולתרץ הקושיה למה הביא את הפסוק השני, י"ל שעל ידי שירבעם פחד שישראל יעלו לרגל ותעבור המלוכה לרחבעם, ועי"ז עבד ע"ז, וכמ"ש בגמרא (שבת נו ב) אלמלי לא קיבל דוד לשון הרע [על ציבא] לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ע"ז ולא גלינו מארצנו. ע"כ. וידוע שירבעם העמיד פרדסאות (=משמרות) שלא יעלו לרגל, אבל לעתיד יתבטל, וזהו שאמרו כאן כי יש יום קראו נוצרים בהר אפרים היינו אלה שמנעו מלעלות לרגל הם עצמן יאמרו קומו ונעלה ציון, ויהיה תשובת המשקל ויבנה בית המקדש בב"א, (דהא אליבא דכולי עלמא עשרת השבטים עתידין לחזור כמו שהאריך הר"ן בחידושו בסוף סנהדרין, עיין שם).

י) וזה ידוע דבימי בית שני אלמלא שנאת חנם והמלחמות שהיו ביניהם לא היה ביכולתו של טיטוס ואספסיינוס לכבשם, וכידוע כל זה מספר יוסיפון, שטיטוס חיכה עד שאחד יהרוג את השני, חרב איש ביד רעהו וכמו שכתוב ביחזקאל, ובגמרא גיטין שביתר הדליקה נרות לחורבן ירושלים, שלא רק שלא השתתפו בקרב נגד הרומאים אלא שמחו על מפלת ירושלים.

מעתה יוסבר לנו לשון הכתוב שבו פתחנו, כשהקב"ה רואה אויבים לנגד עיניו, והם אויבי ישראל שהם אויבי הקב"ה, כמ"ש כמה פעמים במדרש, ואי אפשר להענישם וכמו שהיה בימי דור אנוש, הקב"ה מביא פירוד ביניהם וכמו שעשה בימי דור אנוש, ועי"כ אפשר להאבידם וזהו 'כי הנה אויביך', והם באחדות, 'כי הנה אויביך ה'', ורוצה להאבידם, העצה היא 'יתפרדו כל פועלי און', אבל אנחנו בני ישראל שומה עלינו להתאחד ולעשות כל שאפשר כדי לאהוב איש את רעהו, וכמו שאמרו מושלי משלים דעל ידי אהבת ישראל חנם יבנה המקדש, במהרה בימינו.